

تنظیم: فریبا کاظمی از ناحیه ۵ تبریز، الهام بهنام وظیفه از ناحیه ۳ تبریز

درس پنجم

اختیارات شاعری (۱) زبانی

علم عروض سنجیدن شعر و وزن و آهنگ آن است که یک تقطیع هجایی درست و بجا آن را برایمان مشخص می کند.

مقدمه ای بر عروض: در تقطیع هجایی آشنایی با چند نکته مهم می تواند کمک شایانی را در این زمینه برای ما داشته باشد.

واج: در تعریف ادبی آن به کوچکترین واحد صوتی گفته می شود. به زبان ساده تر تمامی حروف الفبا و حرکات کوتاه { َ ُ ِ } و حرکات بلند { آ ای او } را شامل می شود.

و حرکات بلند { آ ای او } را شامل می شود.

به نمودار زیر با مثال دقت کنید

۱) صامت (همزه + حروف الفبا) که در شمارش واج ها یک واج محسوب می شوند.

۲) حرکه های (َ ُ ِ) در شمارش واج ها یک واج محسوب می شوند.

۳) حرکه های بلند (آ ای او) در شمارش واج ها دو واج محسوب می شوند.

هجاء به مجموع واجها هجا یا بخش گفته می شود.

نکته اول: هر هجا یا بخش حتما باید با صامت (حروف الفبا) آغاز شود و بدنبالش حتما مصوت بیاید. برادر ... بَ ، را ، دَر

نکته دوم: قبل از مصوت بلند " آ " همزه داریم. آبادان ... اء ، با ، دان

نکته سوم: قبل از همزه الف به هیچ وجه همزه کوچک نداریم. آثار آ ، نار

مثال: کلمه بابا دو بخش است که در تقطیع هجایی به زبان دیگر می گوئیم دو هجا دارد (با + با) بخش اول (با) که یک صامت + یک

مصوت بلند می باشد و اگر بخواهیم تعداد واجهای آنرا بشماریم دارای سه واج می باشد ("ب" یک واج و "ا" دو واج)

کوتاه: با علامت (**U**) نشان داده می شود و دو واج بحساب می آید. مثال: بَ ، اُ و

بلند: با علامت (**—**) نشان داده می شود و سه واج بحساب می آید. مثال: با ، بَر ، و ...

کشیده: با علامت (**U —**) نشان داده می شود و چهار واج یا بیشتر بحساب می آید. مثال: دوست ، بار

رکن: مجموعه چند هجا را یک رکن می نامیم. که وزن شعر به کمک رکن ها بدست می آید.

نکته: یکی از راهکارهای مهم در پیدا کردن سماعی (شنیداری) وزن دانستن ریتم خوانش هر رکن است.

- مثال اول : به نام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه بر نگذرد (فعولن ۴ بار)
- مثال دوم : ای کاروان آهسته ران کارام جانم می رود وان دل که با خود داشتیم با دلستانم می رود (مستفعلن ۴ بار)
- اگر به خوانش مثالها کمی دقت کنیم متوجه می شویم که آهنگ هر دو کاملا فرق می کند اولی به ریتمی کوبنده دومی به حالتی آرام خوانده می شود . چرا که اولی در وزن فعولن بوده و دومی بر وزن مستفعلن سروده شده است .
- چند نکته مهم که در تقطیع هجایی اگر آنها را مدنظر داشته باشیم به آسانی می توانیم هم شعر را تقطیع و هم به آهنگ و وزن مورد نظر برسیم
- ۱-واژه های تشدید دار را دوبار بنویسیم . مثال ← محبّت م ، حَب ، بَت (کوتاه ، بلند ، بلند)
 - ۲-واژه های تنوین دار را هر طور می خوانیم می نویسیم مثال ← یَقیناً ی، قی ، نَن
 - ۳- " ه " غیر ملفوظ را در تقطیع تبدیل به کسره کنید . مثال ← که ک
 - ۴- واو معدوله که نوشته می شود ولی خوانده نمی شود را موقع تقطیع حذف کنید .مثال ← خواهر خا ، هر
 - ۵- " ن " ساکن را بعد از تمام مصوت های بلند حذف کنید . مثال ← (این ای) و (نون... نو) و (آن... آ)
 - ۶- در کلماتی مانند(تو ... چو ... و) واو را به ضمه تبدیل کنید . مثال ← تو ت
 - ۷- واو عطف را در موقع خوانش تبدیل به ضمه کنید . مثال ← من و شما م ن ش ما
 - ۸- اگر در وسط جمله همزه دیدید اکثرا آنرا حذف می کنیم . مثال ← من در این بادی غریبم من دَ ری با دی غَ ری بم (دقت کنید هم حذف همزه داریم هم حذف نون ساکن بعد از مصوت بلند)
 - ۹- مصوت کوتاه پایان کلمه می تواند به مصوت بلند تبدیل شود. مثال ← پایان خوش ... پا یا نِ خُش ("ن" که حرف آخر کلمه " پایان" است و هجای کوتاه ،می توانیم به هجای بلند تبدیل کنیم) (خوش را هر طور خواندیم آنطور نوشتیم)
 - ۱۰- مصوت های بلند " ای " و " او " اگر به مصوت دیگری برسند (چه کوتاه و چه بلند) می توانیم آنها را کوتاه تلفظ کنیم . مثال ← آهویی آ ، هو ، یی (هر سه هجا بلند هستن و ما می توانیم "هو" را کوتاه تلفظ کنیم) دقت داشته باشیم مصوت بلند "او" به مصوت بلند " ای " رسیده و التقای مصوتین رخ داده و "یایی" که مابین "و" و "ی" هست ، یای میانجی می باشد.
 - ۱۱- هجای پایانی همیشه بلند است و اگر کوتاه یا کشیده تلفظ شدند آنرا به هجای بلند تبدیل کنید . (دقت داشته باشید در پایان نیم مصرع نیز می توانیم این عمل را اجرا کنیم) نیم مصرع اکثرا در چهار رکنی ها دیده می شود .
 - ۱۲- کلمات تک هجایی همیشه بلند هستند . مثال ← رُو ... نُو... (کلمه " سو" استثنا می باشد و می تواند کوتاه هم تلفظ شود)
 - ۱۳- کلماتی مانند " گیاه ... سیاه ... سیاست ... کیاست و .. " در تقطیع بصورت گِ یاه و سِ یاه سِ یاست نوشته می شوند. (دقت کنید حرف " ی " در اینگونه کلمات موقع تقطیع دوبار خوانده میشوند اما ما با یک " ی " مواجه هستیم .)

هماهنگی موسیقایی مصراع ها، بیانگر نظام و انسجام بافت آهنگین و همگونی چینش نشانه‌های آوایی است. گاهی این تناسب آوایی و یکسانی و هم نوایی، دستخوش ناهمگونی ها و ناهماهنگی‌هایی می‌شود. شاعران برای اینکه این ناهماهنگی را به همواری، تبدیل کنند و از

پایه‌های آوایی	گُف تِی پِ	سَ رِیَنَ نَ جا	یِ با زیست
نشانه‌های هجایی	U - -	- U - U	- - U
پایه‌های آوایی	بش تا ب	کِ جا یِ چا	رِ سا زیست
نشانه‌های هجایی	U - -	- U - U	- - U
وزن	مفعول	مفاعِلن	فَعولن

ناهمواری‌های ایجاد شده در سخن برهند، از قابلیت‌هایی بهره می‌برند که به آن اختیارات شاعری می‌گویند. این اختیارات به دو نوع زبانی و وزنی تقسیم می‌شوند.

اختیارات زبانی چیست؟

اختیاراتی هستند که شاعران با نحوه بیان شخصی خود و با شیوه تلفظ خود، اعمال می‌کنند. این اختیارات به شاعر کمک می‌کنند که از دام برخی ناهماهنگی‌ها و سختی‌های هماهنگ کردن وزن مصراع‌ها رهایی یابند.

مثلا اگر در مصراعی داشتیم «در این زندان» شاعر این اختیار را دارد که هجای اول و دوم را هم «در این»، «- -» در نظر داشته باشد؛ یعنی دو هجای بلند و هم می‌تواند «درین» «U -» یعنی یک هجای کوتاه و یک هجای بلند به حساب بیاورد چون این هجاها در هر دو شکل تلفظ می‌شوند و به کار می‌روند و بستگی به هجاهای مقابل هر مصراع دارد.

اختیارات زبانی بر دو نوع هستند: ۱- اختیار زبانی حذف همزه ۲- اختیار زبانی تغییر کمیت مصوت‌ها که خود بر دو نوع است و در جای خود توضیح داده خواهد شد.

* اختیار زبانی حذف همزه:

اگر پیش از همزه آغاز هجا، صامتی بیاید یعنی همزه، بین یک صامت و یک مصوت قرار گیرد، شاعر می‌تواند آن را حذف کند و به حساب نیاورد.

بیت زیر را می‌خوانیم:

«گفت ای پسر این نه جای بازی است بشتاب که جای چاره سازی است» (نظامی)

وقتی در بیتی شاعر بخواهد واژه‌ای به کار ببرد که ابتدای آن همزه است و بین یک صامت و مصوت قرار دارد، می‌تواند جوری این واژه را بیاورد که مجبور باشیم همزه را ادا کنیم یا ادا نکنیم. در بیت بالا دو همزه در ابتدای هجا وجود دارد که قبل از آن صامت و بعد از آن مصوت قرار دارد:

<p>۲</p> <p>۲ « پ / - / س / - / ر / ء / ی / ن » ← هجای پنجم در مصراع اول</p> <p style="text-align: center;">↓ ↓ ↓</p> <p style="text-align: center;">صامت همزه مصوت</p>	<p>۱</p> <p>۱ « گ / - / ف / ت / ء / - / ی » ← هجای دوم در مصراع اول</p> <p style="text-align: center;">↓ ↓ ↓</p> <p style="text-align: center;">صامت همزه مصوت</p>
---	--

شاعر اختیار دارد هر کدام از این همزه ها را تلفظ کند و هر کدام را که خواست حذف کند.

مثلا بگوید: «گفت / ای» یا بگوید: «گف / تی».

همانطور که در هنگام خواندن بیت احساس می کنید، همزه موجود در «ای» و «این» تلفظ نمی شود و حذف شده است ولی ممکن است گاهی موارد این همزه حذف نشود.

مثال ۲: **در آن حال پیش آمدم دوستی** **کزو ماند بر استخوان پوستی**

پایه های آوایی	دَ ران	ل پی شا	مَ دَم دو	س تی
نشانه های هجایی	U -	U -	U -	U -
۳				
پایه های آوایی	کَ زو	دَ بَر اُس	تُ خان پو	س تی
نشانه های هجایی	U -	U -	U -	U -
وزن	فعولن	فعولن	فعولن	فعل

در بیت بالا سه همزه در ابتدای هجا وجود دارد که قبل از آن صامت و بعد از آن مصوت قرار دارد:

۱- در آن: « دَ / ر / ء / ا / ن »

۲- پیش آمدم: « پ / ی / ش / ء / ا / م / - / دَ / م »

۳- بر استخوان: « ب / - / ر / ء / - / س / ت / - / خ / ا / ن » شاعر اختیار دارد هر کدام از این سه همزه را تلفظ کند و هر کدام را خواست حذف کند؛ مثلا بگوید: «پیش / آ / مَ / دَم» یا بگوید: «پی / شا / مَ / دَم».

همانطور که در هنگام خواندن بیت احساس می کنید، همزه موجود در «آن» و «آمدم» تلفظ نمی شود و حذف شده است، ولی همزه ابتدای واژه «استخوان» را ادا می کنیم و حذف نشده است.

نکته: اگر کسی موقع تقطیع همزه ابتدای «آن» را حذف نکند؛ در این صورت به جای آن که دَ / ران / (U -) داشته باشیم در آن (-) خواهیم داشت و وقتی با مصراع پایین مقایسه کنیم متوجه ناهماهنگی می شویم. با اندکی دقت می فهمیم که وزن بیت بر اساس «فعولن» است و مصراع دوم درست است و در مصراع اول از اختیار حذف همزه استفاده شده است.

* اختیار زبانی تغییر کمیت مصوت ها

تغییر کمیت مصوت یعنی مصوت بلند را کوتاه کنیم و مصوت کوتاه را بلند تلفظ کنیم. در این مورد نیز شاعر اختیار دارد هر کدام را که متناسب با مصراع مقابل باشد انتخاب کند و به کار گیرد. پس این اختیار زبانی دو حالت دارد:

۱- بلند تلفظ کردن مصوت‌های کوتاه

۲- کوتاه تلفظ کردن مصوت‌های بلند

گاهی شاعر بنا بر ضرورت، کسره اضافه و «و» (ضمّه) عطف و یا ربط و نیز مصوت کوتاه پایان کلمه را بلند به حساب می‌آورد.

مثال ۱: « **بیچارگی و را چو دیدند** » **در چاره گری زبان کشیدند** » (نظامی)

۲ ۱

پایه‌های آوایی	بی	چا	ر	گی	ی	و	را	چ	دی	دند
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	U	U	-	U	-	-
پایه‌های آوایی	در	چا	ر	گ	ری	ز	با	ک	شی	دند
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
وزن	مفعول	مفاعِلن	مفاعِلن	مفعول	مفاعِلن	مفاعِلن	مفاعِلن	مفعول	مفاعِلن	مفاعِلن

۱- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند در هجای چهارم مصراع اول

۲- بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای پنجم مصراع اول

شاعر در هجای چهارم مصراع اول این بیت هجای بلند را کوتاه تلفظ کرده است تا با هجای معادلش در مصراع بعد، همسان گردد و در هجای پنجم مصراع اول این بیت هجای کوتاه را بلند تلفظ کرده است تا با هجای معادلش در مصراع بعد، همسان گردد و وزن بیت «مفعول / مفاعِلن / مفاعِلن» به دست آید.

نکته: مصوت کوتاه را اگر در آخر واژه قرار بگیرد می‌توان بلند تلفظ کرد. اما مصوت‌های کوتاه ابتدا و میان واژه را اصلاً نمی‌توان بلند تلفظ کرد.

این مصوت‌های کوتاه که شاعر اختیار دارد آنها را بلند حساب کند سه دسته اند:

۱- مصوت‌های کوتاهی که مربوط به خود واژه اند، مثل: تو، به، مایه، نه، همه و ...

۲- کسره‌های اضافه، مثل: جفایِ خار، اختر خویش و ...

۳- «و» (ضمه) عطف و یا ربط مثل: هوا و هوس، شخص خفت و خرس می‌راندش مگس و ...

هر یک از مصوت‌های این سه دسته را می‌توان بلند تلفظ کرد و به طور طبیعی ما واژه‌ها را با کمی فاصله ادا می‌کنیم. اما اگر مصوت میان واژه باشد، فوراً به واج بعد می‌رسیم و فرصتی برای کشیدن مصوت کوتاه نخواهیم داشت.

باید بدانیم هنگام تقطیع بیتی، اگر هجایی در یک مصراع با هجای مصراع رو به روی آن متفاوت بود، اول علامت‌های دو هجا را می‌گذاریم و بعد از اینکه فهمیدیم در کدام یک از هجاها اختیار شاعری به کار رفته است و کدام درست است، در آن مصراعی که اختیار به کار رفته است علامت هجا را خط می‌زنیم و علامت درست را جایگزین می‌کنیم: مثلاً: $U \leftarrow \text{ک}$ -

مثال ۲- «تو کجایی تا شوم من چاکرت چارقت دوزم کنم شانه سرت» (مولوی)

	۲		۱	
پایه‌های آوایی	چا ک رت	تا ش و م من	ک ج ا ی	ت
نشانه‌های هجایی	- U -	- - U -	- - U	U
پایه‌های آوایی	س رت	شا نم ک	ر ق ت دو	چا
نشانه‌های هجایی	- U -	- - U -	- - U	-
وزن	فاعِلن	فاعِلاتن	فاعِلاتن	

در این بیت شاعر «تو» در واژه «تو» هجای اول را به ضرورت وزن شعر، بلند در نظر گرفته است تا ناهمواری در آهنگ و وزن شعر، پدیدار نگردد.

همچنین در هجای نهم مصراع دوم مصوت کوتاه «-» را نیز بلند در نظر گرفته است، این مورد نیز اختیارات زبانی شاعر است تا از دو نوع تلفظ، آن را که برای آهنگ شعرش مناسب تر است، در نظر بگیرد.

* اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت‌های بلند:

در کلماتی که به مصوت بلند «و» و «ی» ختم می‌شوند، اگر بعد از آن مصوت‌ها، مصوتی بیاید، شاعر اختیار دارد که مصوت‌های بلند «و» و «ی» را کوتاه تلفظ کند. ضمناً میان دو مصوت، صامت «ی» قرار می‌گیرد که آن را «ی» میانجی می‌نامند.

مثال: «خلد گر به پا خاری آسان بر آید چه سازم به خاری که در دل نشیند»

*

پایه‌های آوایی	ب پا خا	ری	یا سان	ب را ید
نشانه‌های آوایی	- - U	- - U	- - U	- - U
پایه‌های آوایی	چ سا زم	ک	در دل	شی ند
نشانه‌های آوایی	- - U	- - U	- - U	- - U
وزن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن

* هجای هفتم مصراع اول بیت، کوتاه و هجای معادلش در مصراع دوم بلند است. هجای بلند مصراع دوم را نمی‌توان بلند تلفظ کرد؛ اما هجای بلند مصراع اول را می‌توانیم کوتاه تلفظ کنیم تا با معادل خود در مصراع بعد همسان گردد.

وقتی مصراع‌های بیت بالا را تقطیع هجایی کنیم می‌بینیم که هجای هفتم در دو مصراع متفاوت است. دو راه حل داریم یا اینکه هجای بلند مصراع اول را کوتاه کنیم یا اینکه هجای کوتاه مصراع دوم را بلند کنیم؛ اما نمی‌توانیم این هجا را بلند کنیم، چون همان گونه که در قسمت قبل خواندید فقط هجای کوتاهی را می‌توان بلند تلفظ کرد که مصوت کوتاه پایان واژه قرار داشته باشد، اما در این جا صامتی داریم که آخر یک هجای کشیده است. پس مجبوریم برویم سراغ مصراع اول و هجای بلندش؛ اما قبل از این کار باید قواعد کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند را بیاموزیم.

*قواعد کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند:

در کلماتی که به مصوت بلند «و» و «ی» ختم می‌شوند، اگر بعد از آن مصوت‌ها، مصوتی بیاید، شاعر اختیار دارد که مصوت‌های بلند «و» و «ی» را کوتاه تلفظ کند.

ضمناً میان دو مصوت، صامت «ی» قرار گیرد که آن را «ی» میانجی می‌نامند.

برای آسانی کار این قواعد را به شکل فرمول می‌نویسیم تا بهتر یاد بگیرید:

۱- و + ی میانجی + مصوت

۲- ی + ی میانجی + مصوت

اکنون چند مثال برای هر گروه می‌زنیم:

۱- و + ی میانجی + مصوت: لیمو + ی ← لیمویی / کاهو + ی ← خراب + ی ← کاهوی خراب.

۲- ی + ی میانجی + مصوت: صوفی + ی ← شهر + ی ← صوفی شهر

* (دقت کنید که در اینجا «ی» میانجی نوشته می‌شود: صو / فی / ی / شهر)

راستی + آموز ← راستی آموز (توجه داشته باشید که در اینجا ممکن است طبق اختیارات شاعری همزه حذف شود و ترکیب این گونه تلفظ شود: راس / تی / یا / موز که در نتیجه «ی» موجود در «یا»، میانجی است.)

در این موارد شاعر اختیار دارد مصوت بلند را کوتاه تلفظ کند؛ یعنی اینکه مثلاً به جای اینکه «صوفی شهر» این گونه (صو / فی / ی / شهر)، (U - U - -) یا لیمویی به جای آنکه (لی / مو / ی)، (- - -) تلفظ شود، این گونه ادا شود: (لی / م / ی)، (- U -).

نکته: مصوت بلند تنها در حالتی به اختیار شاعر کوتاه می‌شود که واژه به آن ختم شده باشد. اگر مصوت «ی» در میانه واژه باشد و بعد از آن «ی» صامت تلفظ شود، شاعر مجبور است آن را کوتاه حساب کند و اختیاری ندارد؛ مثلاً «صوفیانه» همیشه این گونه تقطیع می‌شود: (صو / ف / یا / ن)، (U - U -).

مثال:

«در دام فتاده آهوئی چند محکم شده دست و پای در بند» (نظامی)

پایه‌های آوایی	دَرِ دَا مَ فِ	تَا دَا آ هُو	یِ چِنْد
نشانه‌های هجایی	- - U U	- U -	- -
پایه‌های آوایی	مُحْ كَم شُ دِ	دَسْتُ پَا یِ	دَرِ بَنْد
نشانه‌های هجایی	- - U U	- U -	- -
وزن	مستفعل	فاعلاتُ	فَعْلِن

در بیت بالا آهوئی به جای اینکه (آ / هو / یِ)، (- - -) تلفظ شود، (آ / ه / یِ)، (- U -) تلفظ شده است.

توجه یک: مصوت بلند «و» در کلمات تک هجایی بو، رو، جو، مو و ... هیچ گاه کوتاه نمی‌شود؛ اما در کلمه «سو» در صورت اضافه شدن، ممکن است کوتاه شود:

مثال: «پس سوی کاری فرستاد آن دگر تا از این دیگر شود او با خبر» (مولوی)

پایه‌های آوایی	پَس سَوِ یِ كَا	رِی فِ رَس تَا	دَانِ دِ گَر
نشانه‌های هجایی	- U U -	- U -	- U -
پایه‌های آوایی	تَا آ زِیْن دِی	گَر شَ وَدِ اَو	بَا خَ بَر
نشانه‌های هجایی	- - U -	- - U -	- U -
وزن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلن

توجه دو: مصوت بلند «ی» در کلماتی مانند: بیا، گیاه، عامیانه، زیاد، سیاست، پیاموز، قیامت و واژه‌هایی از این قبیل همواره کوتاه است:

«بیا تا قدر یکدیگر بدانیم که تا ناگه ز یکدیگر نمایم» (مولوی)

پایه‌های آوایی	بِ یَا تَا قَد	رِ یَک دِی گَر	بِ دَا نِیْم
نشانه‌های هجایی	- - - U	- - - U	- - U
پایه‌های آوایی	کَ تَا نَا گَهِ	زِ یَک دِی گَر	نَ مَا نِیْم
نشانه‌های هجایی	- - - U	- - - U	- - U
وزن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعی

* پاسخ خود ارزیابی ها:

۱- اگر مصوت بلند ی / و در میان کلماتی مانند: «بیا، گیاه، عامیانه، زیاد، سیاست، پیاموز، قیامت» و واژه‌هایی از این قبیل بیاید، همواره کوتاه است و مصوت بلند و / در کلمات یک هجایی بو، رو، جو، مو و ... هیچ گاه کوتاه نمی‌شود، اما در کلمه «سو» در صورت اضافه شدن ممکن است کوتاه شود.

۲- جادویی (- U -): کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند (تغییر کمیت مصوت ها)

ساقی ما (- UU -): کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند (تغییر کمیت مصوت ها)

۱- بلند تلفظ کردن مصوت بلند در هجای پنجم مصراع اول

۲- بلند تلفظ کردن مصوت بلند در هجای پنجم مصراع دوم

۳- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند در هجای نهم مصراع دوم

(ت) ز دو دیده خون فشانم ز غمت شب جدایی چه کنم که هست این ها گل باغ آشنایی

پایه‌های آوایی	زِ دُ دِ دِ	خونِ فِ شا نم	زِ غِ مَت شِ	بِ جِ دِ اِ یِ
نشانه‌های هجایی	U - U U	- - U -	U - U U	- - U U
پایه‌های آوایی	چِ کُ نِم کِ	هَس تِ اِ یِ هَا	گُ لِ بَا غِ	آ شِ نَا یِ
نشانه‌های هجایی	U - U U	- - U -	U - U U	- - U -
وزن	فعلات	فاعلاتن	فعلات	فاعلاتن

* بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای سیزدهم مصراع اول

(ث) تفرج کنان در هوا و هوس گذشتیم بر خاک بسیار کس

* بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای نهم مصراع اول

پایه‌های آوایی	تَ قَر رُج	کُ نَا دَر	هَ وَا (وُ)	هَ وَس
نشانه‌های هجایی	- - U	- - U	- U	- U
پایه‌های آوایی	گُ دَش تِ یِ	مَ بَر خَا	کَ بَس یَا	رَ کَس
نشانه‌های هجایی	- - U	- - U	- - U	- U
وزن	فعولن	فعولن	فعولن	فعل

(ج) من نگویم زیان کن یا به فکر سود باش ای ز فرصت بی خبر هر چه هستی زود باش

پایه‌های آوایی	مِن نِ مِی گو	یَم زِ یَانِ کُن	یَا بِ فِک رِ	سُو دِ بَاش
نشانه‌های هجایی	- - U -	- - U -	- U -	- U -
پایه‌های آوایی	اِی زِ فُر صَت	بِی خَ بَر دَر	هَر چِ هَس تِ یِ	زُو دِ بَاش
نشانه‌های هجایی	- - U -	- - U -	- - U -	- U -
وزن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلن

* بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای دوازدهم مصراع اول

(چ) بیچارگی را چو دیدند در چارگری زبان کشیدند

پایه‌های آوایی	بِی چَا رِ	بِی چَا رِ	بِی چَا رِ	بِی چَا رِ
نشانه‌های هجایی	U - -	U - -	U - -	U - -
پایه‌های آوایی	دِر چَا رِ	گَ رِ یِ	رُ رَا	چُ دِ دِنْد
نشانه‌های هجایی	U - -	U - U	U - U	U - -
وزن	مفعول	مفاعلن	مفاعلن	فعلولن

۱- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند در هجای اول مصراع اول کلمه «سو» به خاطر اضافه شدن کوتاه تلفظ می‌شود. ۲- بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه هجای کوتاه مصراع اول و قسمت ر) * بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای نهم مصراع دوم

نکوهش مکن چرخ نیلوفری را برون کن ز سر باد خیره سری را

پایه‌های آوایی	نِ کو هَش	مَ کَنْ چَر	خِ نِ لَو	فَ رِ رَا
نشانه‌های هجایی	U - -	U - -	U - -	U - -
پایه‌های آوایی	بُ رَوْنُ کَنْ	زَ سَرِ بَا	دُ خِ رِ	سَ رِ رَا
نشانه‌های هجایی	U - -	U - -	U - <u>ر</u>	U - -
وزن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن